ALTERNATOR
Misliti znanost.

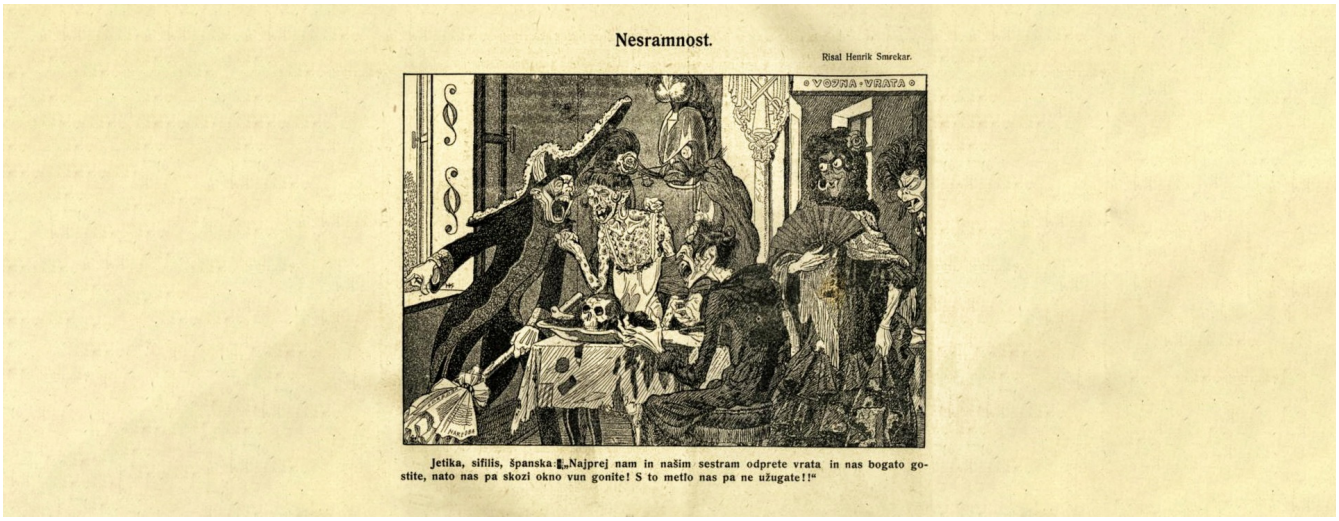
Španska gripa, pandemija moderne dobe

16. 3. 2020

Number: 11/2020

Author:

- Katarina Keber

Upodobitev španske gripe kot Španke s pahljačo, avtor: Hinko Smrekar, vir: Kurent, 16. 10. 1918, št. 6, hrani: NUK

Pandemija španske gripe, ki je ves svet prizadela v letih 1918–1920, v kolektivnem spominu živi kot ena od najhujših bolezni, ki so kadarkoli prizadele človeštvo. V različnih sodobnih zapisih se pogosto pojavlja kot metafora za umiranje in za katastrofo, ki je zdesetkala človeško populacijo in ki je terjala več življenj kot prva svetovna vojna. Vendar pa lahko to v splošnem široko poznano pandemijo, presenetljivo, v zgodovinopisju označimo za »slona v sobi«, ki ga dolgo nihče ni opazil, kot je stanje posrečeno opisala Laura Spinney v knjigi *Pale Rider: The Spanish Flu of 1918 and How it Changed the World* (2017). S špansko gripo se namreč neverjetno dolgo zgodovinarji povsod po svetu sploh niso ukvarjali in je niso obravnavali niti v kontekstu raziskav prve svetovne vojne. Prelomna je bila konferenca ob 80. obletnici pandemije španske gripe septembra 1998 v Cape Townu, ki je sploh prvič to pandemijo obravnavala globalno in povezala zgodovinarje in raziskovalce s področja biomedicine z vseh celin. Prispevke s konference, ki je spomnila na afriške žrtve pandemije, so objavili v knjigi *The Spanish Influenza Pandemic of 1918-1919: New Perspectives* (2003).

Raziskovanje španske gripe je za zgodovinarke in zgodovinarje polno izzivov; zaradi pomanjkanja zgodovinskih virov se praviloma večina opisov začenja z besedno zvezo »domneva se«. V kategorijo domnev tako spadajo tudi ocene o okuženih in umrlih, saj celo države, ki so do leta 1918 uspele razviti neko obliko javnega zdravstvenega sistema (evropske države in ZDA), o pojavu influence niso vodile evidenc. Influenca je namreč do takrat veljala za sicer neprijetno, vendar za večino ljudi nenevarno bolezen. Tudi v Avstro-Ogrski ni spadala med 17 nevarnih nalezljivih bolezni, ki jih je sicer določal Zakon o zabrambi in zatiranju prenosnih bolezni iz leta 1913.

Trenutno velja, da je za špansko gripo v obdobju 1918–1920 po vsem svetu zbolelo 500 milijonov ljudi in jih po zadnjih ocenah umrlo med 50 in 100 milijoni oziroma od 3 do 5 odstotkov takratnega svetovnega prebivalstva (Johnson, Mueller 2002 (https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-0036514779&origin=inward&txGid=f4105ebc039334a2a03828514d01b0a6)). Čeprav gre za pandemijo moderne dobe, je za njo ostalo presenetljivo malo neposrednih zgodovinskih virov, saj je takratno realnost v Evropi še vedno povsem prežemalo vojno stanje ob koncu prve svetovne vojne. Pojav španske gripe je nekoliko bolje raziskan v državah, ki so bile v vojni nevtralne oziroma se vojna ni dogajala na njihovem ozemlju (npr. Švica, Norveška, Irska, ZDA). Tako je tudi za slovensko območje že sam kronološki potek pojava gripe skrit nekje v ozadju vojnih dogajanj in težav ter prelomnih geopolitičnih sprememb, ki so se zgodile jeseni 1918 in sovpadle s pandemijo influence. V času širjenja španske gripe se je namreč končala prva svetovna vojna, razpadla je Avstro-Ogrska in bila ustanovljena najprej Država SHS, decembra 1918 pa Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. Gre za obdobje t. i. prevrata, ki sodi med največje politične spremembe v novejši slovenski zgodovini.

Bolezen se je skoraj povsod po svetu v manj kot letu dni razširila v treh valovih. Na severni polobli so influenco najprej

zaznali spomladi in poleti 1918, drugi val bolezni je zajel ves svet jeseni istega leta, zadnji val je sledil spomladi 1919. Smrtonosen je bil drugi val, ki je dosegel skoraj vse svetovno prebivalstvo in je trajal šest mesecev.

Za Avstro-Ogrsko trenutno velja ocena, da je gripa zahtevala okrog 260.000 življenj civilistov. Smrtonosni val gripe se je v monarhiji začel septembra 1918, višek je dosegel oktobra in novembra ter upadel decembra. Bolezen je v istem času dosegla tudi slovenske dežele, o čemer najbolj neposredno pričajo tako množični zapisi v takratnih časopisih kot tudi vpisi v mrliških knjigah mnogih slovenskih župnij. Različni sočasni posredni viri razkrivajo veliko razsežnost obolevanja in pogosto smrtnost med obolelimi. Zdravstveni statistični podatki, kot rečeno, niso znani, prav tako še vedno ne poznamo niti grobih ocen o prizadetosti civilnega prebivalstva po posameznih avstro-ogrskih deželah niti ocen o prizadetosti vojakov avstro-ogrske vojske.

Obolevanje učencev in učiteljev je eno od redkih dogajanj v zvezi s pandemijo, ki je do določene mere dokumentirano in ki neposredno kaže na veliko razširjenost te bolezni vsaj v osrednjeslovenskem prostoru. Tudi sicer so bili šolarji ena od najbolj prizadetih skupin prebivalstva povsod po svetu. Iz dokumentov Deželne vlade v Ljubljani, ohranjenih šolskih kronik in druge šolske dokumentacije lahko sklepamo o veliki razširjenosti gripe med šolskimi otroki in mladino. Na ljubljanskih ljudskih šolah je bila v prvih dneh oktobra bolna skoraj tretjina vseh šolarjev. Delež učencev, ki so zaradi bolezni manjkali pri pouku, je bil v posameznih ljubljanskih šolah v razponu 16–75 % vseh šolarjev. To potrjuje ne le obstoj epidemije med šolajočimi se otroki in učitelji, ampak kaže na epidemijo, ki je jeseni 1918 zajela vse plasti prebivalstva. Edini javnozdravstveni ukrep na Kranjskem je bilo enomesečno zaprtje šol oziroma prekinitev pouka najprej v Ljubljani, kasneje tudi na šolah na Dolenjskem in tudi v nekaterih šolah na Štajerskem. Rezultati analize mrliških knjig 11 ljubljanskih mestnih in primestnih župnij in mrliške knjige ljubljanske deželne bolnišnice kažejo, da je v od vojne izčrpanem mestu z bližnjo okolico umrlo 414 ljudi. Največ žrtev v Ljubljani je bilo med mladimi odraslimi in otroki, umrlo je več žensk kot moških.

Zdravniki so bili leta 1918 pri zdravljenju španske gripe nemočni zaradi nepoznavanja vzroka in patologije bolezni. Ker so takratni znanstveniki vzrok bolezni iskali med bakterijami, je v času pandemije veljalo, da influenco povzročajo t. i. Pfeifferjevi bacili (https://sl.wikipedia.org/wiki/Haemophilus_influenzae) . Takrat še niso poznali bistveno manjših virusov, ki so postali kot povzročitelji nekaterih nalezljivih bolezni vidni kasneje na elektronskih mikroskopih. Danes vemo, da je bil povzročitelj španske gripe virus influence A (H1N1), ki so ga leta 2005 uspeli rekonstruirati iz pljuč trupla žrtve te bolezni z Aljaske. Naj zaključimo z besedami zgodovinarja Terencea Rangerja, ki ugotavlja, da tako kot je virus influence leta 1918 zdravnikom povzročal ogromno težav, ko so v časovni stiski poskušali zbirati izkušnje in iskati učinkovito terapijo, tako po stotih letih pandemija španske gripe še vedno ostaja trd oreh tudi za zgodovinarje.

Upodobitev španske gripe kot Španke s pahljačo, avtor: Hinko Smrekar, vir: Kurent, 16. 10. 1918, št. 6, hrani: NUK

https://www.alternator.science/en/short/spanska-gripa-pandemija-moderne-dobe/